

РЕЖИССУРА

Султонов Достонбек

ЎзДСМИ ФМФ

“Драматик театир режиссорлиги” 2 босқич талабаси

Илмий рахбар: Равшанжон Зуннунов Пўлатович

ЎзДСМИ ФМФ ўқтувчиси

Аннотация : *Ушбу мақолада режиссёрлик санъатининг кечаги ва бугуни ҳамда режиссёр ва актёрлар ўртасидаги ҳамкорлик тўғрисида маълумот берилган.*

Калит сўзлар : *режиссёр, актёр, пьеса, спектакль, томоша.*

Қўшиқ, рақс, турли техник воситаларни ҳаракатга келтириш ишлари хор бошловчиси томонидан бошқарилган. Ҳозирги тушунчада антик театр томошаларига хор бошловчиси режиссёрлик қилган. Ўрта Осиёда ҳам бундай режиссёрлар бўлган, ҳусусан Ўзбекистон ҳудудида бундай режиссёрларни бир неча номлари бўлган. Демак, театр ижодий жамоаси оммавий ўйин, майдон томошаларида ҳамиша корфармон – иш тақсимотчиси бўлган. Бундай томошаларда 400 – 500 кишидан ортиқ одам қатнашган. Корфармонинг зимасига цирк ўйинлари, понтамимо, масхарабозлик, кўз бойлағич, турли хайвонлар ўйнатиш, жанг саҳналари мавжуд бўлиб, уларни яхлит томоша шаклига келтириш албатта корфармонни яъни режиссёрни зиммасида бўлган. Режиссура санъати XVIII асрга келиб Германияда расман касб сифатида тан олинди. Чунки театр санъати бу даврга келиб ижтимоий-сиёсий аҳамият касб эта бошлади. Чунки ана ўша даврга келиб Германияда ишчилар синфининг шаклланиши ва театр сабабли профессионал режиссурага кучли этиёж пайдо бўлди. Ана ўша даврдан бошлаб ҳар ҳил услублар ишлаб чиқиладиган бошланди.

Булардан бир мисол қилиб “Экгофа” йўналиши, “Шрейдер” йўналиши бу йўналишлар дастлабки Германиялик режиссёрлар ўйлаб топган йўналишлари хисобланади. XIX асрга келиб Веналик режиссёр Шрей Фогел устози Зонельфельс назариясини ҳаётга тадбиқ қилади. Бу назария асосан актёр томонидан ижро этилган ҳар бир рол пьеса таркибидан ажралмаслиги, образ – тимсол ўзининг яхлитлиги билан асарга ҳамоҳанг бўлиши, бу ҳамоҳанглик бутун спектакль давомида узлуксиз ҳаракат орқали томошабинга сезилиб туриши керак, деган фикрларни олға сурган. XIX асрда Россияда ҳам режиссура санъати ривожлана бошлади. Буларга К.Станиславский, Е.Вахтангов, В.Мейерхольд, А.Таировлар билан боғлиқ. Улар турғун аънаналардан яъни воз кечиб, ўзларини янгича усулларини ҳозирги тил билан айтганда инновацион ғояларини театр санъатига олиб киришган. Станиславский рус театрида биринчи бўлиб саҳналаштириш маданияти, саҳнада инсон феъл – атворини кўрсатиш қонунларини яратди. Станиславский асосан табиийликка асосий эътиборини қаратди. Станиславский пьеса устида ишлашни ижоднинг асоси деб

ҳисоблади, яъни бу стол атрофидаги давр. Режиссёр бошчилигида асарнинг ички омиллари, тўб маъноси, қахрамонларнинг ўзаро муносабати, характерлар, олий мақсадларини аниқлаб олиш, драматик асарни бадиий – ғоявий вазифаларини аниқ белгилаб олишга хизмат қилади. Шундай қилиб, XIX аср охири XX бошларида режиссура санъатининг ривожланиш асри десак ҳам бўлаверади, чунки ана шогирдлари Е.Вахтангов, В.Мейерхольд, М.Таиров ва Маннон Уйғур Москва театр студияси битирувчилари билан кириб келди. Бу даврга қадар Ўзбекистон худудида театр санъати ҳақида анча тушунчалар бор ва анча ишлар қилинган эди. Мисол учун жадидчилар томонидан сахналаштирилган Беҳбудийнинг “Падаркуш” ёки Хамзанинг “Захарли ҳаёт” спектакльлари сахналаштирилган.

Лекин ўша даврда режиссёр тушунчаси ҳали тўлиқ тушунилмаган, режиссёрга ўша пайтда муаллим деб мужроат қилишган. Ўзбек режиссураси секин аста ривожлана бошлади Г.Брим, Тошхўжа Хўжаев, Баходир Йўлдошев, Карим Йўлдошев ва бир қатор ўзбек театр режиссёрлари ўзбек режиссурасига жуда катта ҳиса қўшишган. К.Станиславский: “Катта салоҳиятга эга бўлган турли касб эгалари бир саф бўлиб, катта куч билан томошабинга таъсир кўрсатади ва минглаб инсонларни юрагини бир маром, бир хил уришга мажбур қилади”,

“Шунча инсонларни ким бир мақсад, бир маслак йўлида бирлаштира олиши мумкин?”

Сўзсиз – режиссёр! Фақат режиссёргина барча ҳаракатларни бир мақсад ва бир ғоя

атрофида бирлаштира олади. Хўш режиссёрлик – қандай касб? Режиссёр – қандай одам? Режиссура инсон руҳиятини, табиатини ўрганувчи инженера. Ҳозирги кунда Ўзбекистон театрларининг долзарб, глобал муаммоларидан бири – бу етук, яхши режиссёрларнинг йўқлиги. Қизиқ нега бундай...? Аҳир Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти хар йили хар ҳил йўналаишларда (Мусиқали театр режиссёри, драма театр режиссёри, кўғирчоқ театрежиссёри, эстрада ва оммавий байрамлар театр режиссёри) режиссёрларни ўқитиб чиқармоқда. Лекин барибир театрларда режиссёр муаоммоси, муаоммолигича қолиб келмоқда. Бунинг сабаби устозим Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Карим Йўлдошев айтганларидек “Режиссёр бўлиб туғилиш керак” деб бежиз эътироф этмаганлар. Режиссёр хар қандай спектакль яратмасин унинг ўзига ҳос қиёфаси бўлади. Шундай экан, режиссёр халқ дилининг таржимони сифатида инсонларнинг сахна асарларларидан оладиган

руҳий бойлиги учун ҳам жавобгардир. Режиссёр айтмоқчи бўлган фикрни самимийлиги, мазмуни, бадиий-ғоявий дунёқарашининг кенг шаклланганлиги, ижтимоий, фалсафий мушоҳаданинг теранлиги, ҳаётнинг паст-баландини яхши тушуна билиши керак. Булардан ташқари режиссёрда эстетик диднинг мукамал шаклланганлиги ёлғонниростдан, соҳталикини – ҳақиқийдан ажрата

олиши лозим. Режиссёрнинг томошабини актёр ҳисобланади, шунинг учун режиссёр

ҳар томонлама яхши шаклланган етук режиссёр бўлиши керак нимага-ки, актёр яратган тимсол-образи қанчалик яхши чиқса тоошабин актёрни шунча кўп олқишлайди. Режиссёрнинг томошабини кўп олқишлаши учун режиссёр шунча изланиши керак, кўп китоб ўқиши, кўп кузатиши ва албатта изланишдан тўхтамаслиги керак бўлади. Режиссёр албатта биринчи навбатда

ташкilotчи бўлиши лозим. Режиссёрнинг яна бир жиҳатларидан бири бу албатта педагог бўлиши лозим. Актёрнинг онгини ўстиради, тарбиялайди, актёрлик маҳоратини ривожлантиради. И.В.НемеровичДанченко “Режиссёр – ташвиқотчи, режиссёр – кўзгу, режиссёр ташкilotчи” бўлиши керак деб бежиз айтмаган, режиссёрда ташкilotчилик қобилияти бўлмаса ундан яхши танқидчи чиқиши мумкин.

Театр санъати ҳақида гапираверади, гапираверади лекин яхши спектакль саҳналаштира олмайди. Ташкilotчилик қобилияти бўлмаса у мутлақо режиссёр бўла олмайди. Режиссёрликка хос бўлган салоҳият билан табиийки қуш уча олмай ерга қулаб тушади. Ўзбек театр санъати ҳам табиийки актёр ва режиссёрлар нима қилишни билмай гангиб қолишгандай бўлди. Таъкидлаганимдек театр санъатини чақалоққа ўхшатган эдим, ана ўша чақалоқ йиллар давомида у ёқдан, бу ёққа урилиб секин - аста улғаймоқда. Шу аснода режиссура санъати ҳам ўз йўлига тушмоқда, лекин ўзбек театр санъатида делитантлар кўпайиб кетган. Агарда актёр, актёрлигини, режиссёр режиссёрлигини қилса, шунда театр санъати яна ўз изига тушади. Агар ҳақиқий режиссёр спектакль қўйса пьесада бор барча қаҳрамонларни аввал ўзи ижро қилиб кўради, сўнг актёрга беради. Лев Толстой - “Агар асар ёза олмасанг, яхшиси ёзмаганинг маъқул” деган сўзини режиссурада “Агар саҳналаштира олмасанг саҳналаштира” деб ишлатишимиз маъқул. Биз биламизки театр санъати синтез санъат ҳисобланади. Ҳозирги кунда ана ўша синтез бузилган. Синтезнинг бузилишининг асосий сабабчиларидан бири бу албатта режиссёр ҳисобланади. У рассомни спектакльга тўғри келмайдиган эскизини қабул қилади, актёрлар ўзларини кийимларида саҳнага чиқишига парво қилмайди. Бундай мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин. Ўзбекистонда ҳизмат кўрсатган санъат арбоби Карим Йўлдашев айтганларидек, “Театрда ҳарбийча тартиб бўлиши шарт, агар ҳарбийча тартиб - интизом бўлмаса, ана ўша театрда яхши спектакль чиқмайди” деб бежизга айтмаганлар. Театр санъатида, режиссура санъатида ҳарбийча тартиб - интизом бўлмас экан, бу театрда яхши спектакль қўйилиши амримаҳолдир. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи

Президенти И.А.Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “Агар биз Ўзбекистоннинг дунёга тараннум этмоқчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажагини улуғламоқчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламоқчи бўлсак, авваламбор, буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк

ижодкорларни тарбиялашимиз керак”. Чунки санъаткор – тарих ва келажак ўртасидаги ўзига хос кўприк, аждодлар ва авлодлар меросини, анъаналарини бирбирига боғловчи воситадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Каримов, Юксак маънавият – енгилмас куч, Тошкент, Маънавият, 2008
2. Ж.Маҳмудов, Ҳ.Маҳмудова, Режиссура асослари, Тошкент, Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2008